

Muzyka I. The principle of popular sovereignty as value-legal bases of integration processes in Ukraine

An attempt understanding of the scope and content of the concept of «people's sovereignty». The author proposed to include the scope to the concept of «people's sovereignty» following components: national sovereignty, state sovereignty, political sovereignty, economic sovereignty, legal sovereignty. A detailed theoretical study of the scope and content of the concept and its consolidation in adequate norms of constitutional law will make it possible to create an effective mechanism for the implementation of the principle of popular sovereignty as one of the fundamental principles of law.

The term «legal sovereignty» can be defined as the right of people to establish, abolish or change the law directly by referendum or initiate the establishment, abolition or modification of legislative and other competent authorities and to determine the content of the principles of law in accordance with national legal traditions, needs and interests of society principles and norms of international law and international standards of human rights and freedoms.

The term «political sovereignty» — this election power, which is the exclusive right of the people through elections directly or through their representatives form public authorities and governments to monitor the activities of these authorities and some officials and participate in shaping the foreign and domestic policy of their own country.

Popular sovereignty is indivisible, independent, autonomous and inalienable and should be considered as value-legal bases of integration processes in Ukraine.

Key words: scope and content of people's sovereignty, national sovereignty, political sovereignty, economic sovereignty, legal sovereignty.

УДК 340.1

*Ганна Вячеславівна Наставна,
аспірантка кафедри теорії права та держави
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

ІНТЕГРАТИВНЕ ПРАВОРОЗУМІННЯ: СПРОБА ІНТЕГРАЦІЇ ІСНУЮЧОГО ЧИ САМОСТІЙНИЙ НАУКОВИЙ НАПРЯМ

Однією з фундаментальних проблем юридичної науки є обґрунтування сучасного розуміння права. Наступність наукової діяльності передбачає необхідність формування нових ідей на основі вже існуючих апробованих практикою положень. Не виняток і праворозуміння, адже напрацювання різноманітних поглядів певною мірою сприятиме з'ясуванню складних проблем сутності і природи права, вдосконаленню уявлень про право на категоріальному рівні.

Серед конструктивних напрямів, що забезпечують поглиблення і розвиток загального поняття права під кутом зору нових філософських, загальнонаукових ідей, досягнень правової думки є сучасне праворозуміння, актуальність якого зростає в умовах правового забезпечення інтеграції новітніх суспільних процесів.

Актуальність дослідження теоретичних засад праворозуміння зумовлена передусім процесами демократизації суспільства, тенденцією до ідеологічного плюралізму, постнекласичною науковою парадигмою. З урахуванням означених особливостей сучасного розвитку правової науки, а також необхідності пошуку внутрішньо несуперечливої концепції праворозуміння, яка б об'єднувала існуючі класичні типи праворозуміння, тим самим досягаючи уявлень щодо істинної сутності права, особливої актуальності набуває обґрунтування інтегративного праворозуміння, покликано створити унікальне поле для наукового діалогу, в якому долається жорстка конфліктність

між прихильниками різних типів праворозуміння і створюється атмосфера для напрацювання взаємоузгодженої позиції.

Проблеми сучасного праворозуміння не належать до малодосліджених у сучасній загально-теоретичній науці. Не виняток й інтегративне праворозуміння, різноманітні аспекти якого стали предметом наукового аналізу вітчизняних правознавців: Н. Євдеевої, М. Козюбри, Р. Палехи, О. Петришина, Н. Оніщенко, П. Рабіновича, І. Тімуш та ін. Однак аналіз інтегративного праворозуміння як засобу інтеграції існуючих концепцій права в аспекті його становлення та змісту не здійснювався.

Метою цієї статті є аналіз процесу становлення, з'ясування основних положень змісту і значення інтегративного праворозуміння як надбання загальнотеоретичної науки.

Необхідно зосередити увагу на відсутності єдиного підходу до аналізу проблеми становлення інтегративного праворозуміння. Так, В. Графський виокремлює два етапи його генези:

1) становлення синтезованої (інтегральної) юриспруденції, починаючи від Стародавніх часів та Античності. Саме в цьому значенні аналізуються наукові погляди Аристотеля, Ф. Бекона, Г. Гегеля, Г. Гроція, І. Канта, Ш.-Л. Монтеск'є;

2) контури синтезованої (інтегральної) юриспруденції, обґрунтовані в межах російської філософської думки В. Соловйовим, О. Ященком, П. Сорокіним, та в західній філософії вчення — Дж. Холлом, Г. Дж. Берманом.

В. Графський доходить висновку про те, що інтенсивна робота над концепцією інтегральної юриспруденції припадає на періоди особливого піднесення у межах самої науки або під впливом інших обставин. Перша хвиля соціологізації юридичної науки наприкінці XIX — на початку XX ст. пройшла зі значними синтезаторськими наслідками для суспільного статусу теорії природного права та юридичного догматичного позитивізму (П. Виноградов, В. Соловйов, П. Сорокін, О. Ященко та ін.). Друга хвиля, нав'язана підйомом біхевіоризму і психоаналізу, а також похмурим досвідом тоталітарних режимів, викликала чергові зміни у взаємодії позитивістських юридичних теорій і філософії права [1, с. 60–61]. Таким чином, В. Графський здійснює періодизацію розвитку інтегративної юриспруденції, виокремлюючи дві хвилі.

У підручнику історії політичних і правових вчень за редакцією І. Козліхіна виокремлюються такі течії інтегративного розуміння права, як інтегративна юриспруденція (Г. Дж. Берман, Дж. Холл, Л. Фуллер), інтегральні правові вчення (Б. Кістяківський, П. Сорокін, О. Ященко) та інтегральне правове вчення Г. Гурвіча [2, с. 469–499, 770–787, 823–838].

І. Тімуш досліджує процес становлення, кризи та відродження ідеї «синтетичного правознавства», починаючи з моменту оформлення юриспруденції як теоретичної науки про право на межі XVI–XVII ст., встановлюючи визначальні історико-теоретичні чинники (позиції Й. Гердера, Т. Гоббса, історичної правової школи), з'ясовуючи перші спроби концептуалізації «синтетичної теорії права і держави» (підхід О. Ященка, «перша хвиля» синтезаторства природного та позитивного права), і як результат — інтегративну юриспруденцію (Г. Дж. Берман, Дж. Холл) [3, с. 39].

На нашу думку, доречним є виокремлення таких етапів періодизації становлення і формування інтегративного праворозуміння:

1) початковий етап формування передумов створення інтегративного праворозуміння, що характеризує наукові погляди вчених Стародавніх часів та Античності. Йдеться про теорії, які хоча і не ідентифікували себе як інтегративні, проте поєднували елементи декількох правових шкіл;

2) формування основ інтегративного праворозуміння, що охоплює ідеї П. Виноградова, Б. Кістяківського, В. Соловйова, П. Сорокіна, О. Ященка і виявляється в обґрунтуванні ідей синтетичних та плюралістичних концепцій праворозуміння;

3) безпосереднє обґрунтування наукових основ інтегративного праворозуміння, що пов'язується з іменами Г. Дж. Бермана, Дж. Холла та виявляється у виокремленні й обґрунтуванні ідей інтегративної юриспруденції;

4) сучасний етап розвитку інтегративного праворозуміння, до якого, зокрема, можливо віднести комунікативну теорію права А. Полякова.

Важливим для досягнення поставленої мети є з'ясування термінів, що застосовуються для позначення цього правового явища, а саме — «інтегративне», «інтегральне» та «інтеграційне» право-

розуміння, а також обґрунтування доцільності використання певного терміна для характеристики досліджуваної категорії.

Терміни «інтегративний», «інтегральний» та «інтеграційний» запозичені з англійської мови, що потребує звернення до англійського тлумачного словника та з'ясування їх філологічного значення. Термін «інтегративний» відповідає англійському «*integrate/integrated/integration*» та означає: «якщо дві чи більше речі інтегровані або якщо ви їх інтегруєте, вони поєднуються чи працюють разом у більш ефективний спосіб», «інтегровані системи, інститути та інше поєднують у собі багато груп, ідей чи частин у спосіб, щоб вони працювали добре» [4, с. 916]. Термін «інтегральний» походить від слова «*integral*», яке означає «формуючий необхідну частину чогось» або «передбачений як частина чогось, аніж щось відокремлене» [4, с. 916]. Водночас «інтеграл» (з лат. «*integer*» — «цілий») є одним із найважливіших понять математики, що позначає кінцеву вимірну величину відносно нескінченно малої її частини — диференціалу [5, с. 44]. «Інтеграційний» зазвичай вживається у значенні об'єднання політичних, економічних, державних, громадських структур у межах регіону, країни, світу, в понятті «інтеграційні процеси» [6].

Отже, на нашу думку, в юриспруденції доцільніше використовувати термін «інтегративний» для позначення окремого підходу в праворозумінні, оскільки його значення більше збігається із суттю, якукладають науковці у це поняття. Терміни «інтегральний» та «інтеграційний» застосовуються в інших сферах наукових знань, тому задля уникнення плутанини їх не варто застосовувати у контексті праворозуміння.

У сучасній науковій юридичній літературі відсутня єдність позицій вчених щодо встановлення змісту інтегративного праворозуміння. Так, Г. Лук'янова під його змістом розуміє можливість не просто інтегрувати окремі аспекти буття права, а й акцентувати увагу на інтерпретації права як багатоединої структури, що забезпечує синтез тих складових права, які позначаються різними, конкурентними науковими теоріями [7, с. 13].

В. Єршов пропонує зводити інтегративне праворозуміння до знаходження єдності різноманітних типів праворозуміння, а не протиставляти їх. Сучасне інтегративне праворозуміння, на його думку, може ґрунтуватися на позитивістській, соціологічній, ліберальній та природно-правовій концепціях [8, с. 105].

А. Поляков вважає, що інтегративний тип праворозуміння покликаний синтезувати теоретично значущі моменти, напрацьовані конкуруючими науковими теоріями: нормативний аспект права і його специфічний механізм функціонування у державі — в етатистському підході; суб'єктно-діяльнісний аспект права — у соціологічній школі; сприйняття права як цінності — в юснатуралізмі; психологічну складову права — у прихильників психологічної школи тощо [9, с. 7]. Інтегративне праворозуміння, на його думку, виникає на основі діалогу всіх шкіл і течій (як західних, так і східних) у сучасному правознавстві. Таким чином, А. Поляков припускає своєрідний синтез ідей всіх відомих концепцій.

Р. Палеха, аналізуючи позицію Р. Ромашова, вважає, що інтегративний підхід не встановлює будь-яких змістовних характеристик права, а формує лише його контури, які дозволяють створити визначений правовий обрис виключно в конкретних історичних умовах із врахуванням діючих різноманітних об'єктивних та суб'єктивних факторів [10, с. 39]. Дійсно, ця позиція набуває розвитку і в інших наукових доробках. Наприклад, О. Мартишин вважає непродуктивним створення єдиного визначення права [11, с. 17].

На думку Н. Євдеевої, з науковою метою та в інтересах ефективної правотворчості слід заохочувати різні визначення права і прагнення до їх синтезу в межах єдиного поняття, хоча такий синтез вважається властивим лише доктринальному визначенню права [12, с. 83–115]. Науковець доходить висновку, що спільним у підходах кожного з учених є те, що під інтегративним праворозумінням слід розуміти принципово новий, а не доповнений елементами з інших теорій тип розуміння права, заснований на об'єднанні традиційних варіантів праворозуміння з метою вироблення більш концентрованого визначення права. Однак у сучасній юридичній науці не встановлено, які концепції підлягають об'єднанню, які їх положення слід інтегрувати, на основі яких принципів та методів тощо [12, с. 162–167].

На нашу думку, найбільш повне визначення поняття «інтегративне праворозуміння» пропонує в своєму дисертаційному дослідженні С. Алаїс. Вчена вважає, що «інтегративне розуміння

права є наслідком теоретичного пізнання та практичного освоєння соціально-правової дійсності, яке базується на комплексному використанні досягнень природної, історичної, психологічної, соціологічної, нормативістської та аналітичної шкіл права, які у своїй гармонійно синтезованій єдності відображають широке, багатоаспектне бачення права: його сутності (природи), джерел, процесів формування і функціонування, цінності та призначення в житті окремої людини, суспільства, держави» [13, с. 13].

На сучасному етапі, як зауважує П. Рабінович, спостерігається тенденція плюралізму інтегративності [14, с. 157], тобто наявності значної кількості теорій у самому інтегративному праворозумінні. Ми б оцінювали цю тенденцію як позитивну в межах постнекласичної науки, якій притаманна названа плюралістичність думок, ідей, підходів.

Безперечно, значення та роль інтегративного праворозуміння є суттєвим, проте цьому типу праворозуміння науковці дають різну оцінку, визначаючи як переваги, так і критичні зауваження. Стосовно позитивного значення інтегративного праворозуміння з точки зору самої спроби з урахуванням сучасної соціокультурної цивілізаційної ситуації поєднати позитивні моменти різних типів праворозуміння, значно усунути теоретико-методологічну конфліктність між ними, знаходимо позиції у таких учених, як О. Геселев [15], Н. Добренька [16], А. Ковтонюк [17], О. Лисенков [18], Р. Палеха [10], А. Поляков [9].

Водночас очевидними недоліками більшості інтегративних теорій є їх еkleктизм, поєднання непоеднуваних ідей, штучність конструкцій, внутрішня суперечливість. Існують наукові позиції вчених, що не розділяють ентузіазму стосовно інтегративного праворозуміння, висловлюють критичне ставлення до нього. Це підтверджується висновком низки авторів, що жодна з відомих історії правової науки спроб побудови теорії інтегративного праворозуміння не запропонувала нічого принципово нового, окрім визнання взаємозалежності різних типів праворозуміння та відмови від домінування одного з них. «У них немає якої-небудь загальної концепції чи хоча б відносно єдиного погляду на проблему» [19, с. 36–37].

Підсумовуючи зазначене вище, доходимо висновків, що в науково-правовій думці відсутня єдність у вживанні термінів, які стосуються інтегративного праворозуміння. Проаналізувавши етимологію та значення кожного із пропонованих у літературі термінів, вважаємо за доцільне використання саме поняття «інтегративне праворозуміння». Теорія інтегративного праворозуміння покликана синтезувати теоретично значущі моменти традиційних шкіл права. Виникають проблеми і з встановленням, які саме типи праворозуміння можливо та варто узгоджувати у межах інтегративного праворозуміння.

Інтегративне праворозуміння є самостійним науковим напрямом. Підтвердженням цього є також антрополого-комунікативний підхід у межах інтегративного розуміння права, який інтегруючи в собі суттєві моменти з інших теорій праворозуміння, створив унікальну власну методологію, що відповідає сучасному розвитку науково-правової думки.

Список використаних джерел

1. *Графский В. Г.* Интегральная (синтезированная) юриспруденция: актуальный и все еще незавершенный проект / В. Г. Графский // Правоведение. — 2000. — № 3. — С. 49–64.
2. *Козлихин И. Ю.* История политических и правовых учений : учеб. / И. Ю. Козлихин, А. В. Поляков, Е. В. Тимошина. — СПб. : Санкт-Петербургский гос. ун-т, 2007. — 854 с.
3. *Тімуш І. С.* Становлення, криза та відродження ідеї «синтетичного правознавства» / І. С. Тімуш // Юридична Україна. — 2010. — № 10. — С. 34–40.
4. *Longman Dictionary of Contemporary English for Advanced Learners* / ed. dir. M. Mayor. — 5th ed. — London : Pearson Longman, 2009. — 2081 p.
5. *Даль В. И.* Толковый словарь живого великорусского языка : в 4 т. / В. И. Даль. — СПб. — М. : Тип. М. О. Вольфа, 1881. — Т. 2. И—О. — 814 с.
6. *Матеріал з Вікіпедії* — вільної енциклопедії [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D0%BD%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F>.
7. *Лук'янова Г. Ю.* Класифікація типів праворозуміння у контексті універсалізації сучасної юридичної науки / Г. Ю. Лук'янова // Митна справа. — 2012. — № 4 (82). — Ч. 2. — Кн. 1. — С. 9–14.

8. *Ершов В. В.* Актуальные проблемы экспертной деятельности Общественной палаты Российской Федерации в свете современного правопонимания, правотворчества и правоприменения : выступление на пленарном заседании Общественной палаты РФ 26 марта 2009 г. / В. В. Ершов // Российское правосудие. — 2009. — № 5. — С. 105–106.
9. *Поляков А. В.* В поисках интегрального типа правопонимания / А. В. Поляков // История государства и права. — 2003. — № 6. — С. 7–8.
10. *Палеха Р. Р.* Интегративная концепция правопонимания: аргументы «за» / Р. Р. Палеха // История государства и права. — 2009. — № 21. — С. 38–40.
11. Мартышин О. В. Совместимы ли основные типы понимания права? / О. В. Мартышин // Государство и право. — 2003. — № 6. — С. 13–21.
12. *Евдеева Н. В.* Интегративные теории правопонимания в современной России : дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / Н. В. Евдеева ; Нижегородский государственный университет имени Н. И. Лобачевского. — Н. Новгород, 2005. — 187 с.
13. *Алаіс С. І.* Проблема праворозуміння в основних школах права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / С. І. Алаіс ; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. — К., 2003. — 20 с.
14. *Рабінович П.* Деякі сучасні концепції права в Росії та Україні (у світлі потребового праворозуміння) / П. Рабінович // Філософія права і загальна теорія права. — 2013. — № 1. — С. 150–168 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/filpr_2013_1_15.pdf.
15. *Геселев О. В.* Интегративне праворозуміння як складова сучасної постмодерної правової культури: сутність та актуальне значення / О. В. Геселев // Актуальні проблеми держави і права. — 2009. — Вип. 49. — С. 305–312 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/apdp_2009_49_53.pdf.
16. *Добренська Н. В.* Основні концептуальні підходи до праворозуміння / Н. В. Добренська // Вісник Академії адвокатури України. — 2011. — Вип. 3. — С. 21–26 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vaau_2011_3_3.pdf.
17. *Ковтонюк А. М.* Основні концепції права в інтегративній юриспруденції / А. М. Ковтонюк // Університетські наукові записки. — 2007. — № 4 (24). — С. 32–37.
18. *Лысенков А. В.* Сравнительный анализ подходов к пониманию сущности права в советской юридической науке (50–80 гг. XX в.) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / А. В. Лысенков ; Сам. гос. экон. ун-т. — Владимир, 2007. — 22 с.
19. *Козлихин И. Ю.* О нетрадиционных подходах к праву / И. Ю. Козлихин // Правоведение. — 2006. — № 1. — С. 31–40.

Наставна Г. В. Інтегративне праворозуміння: спроба інтеграції існуючого чи самостійний науковий напрям

У статті досліджено історичні аспекти формування інтегративного підходу до праворозуміння, здійснена періодизація етапів становлення і формування інтегративного праворозуміння. Акцентована увага на доцільності використання терміна «інтегративне праворозуміння». Здійснено аналіз основних положень, що становлять зміст інтегративного праворозуміння, з'ясовано його значення як наукового надбання людства. Виокремлено природу інтегративного праворозуміння як важливого та самостійного напрямку аналізу сутності права.

Ключові слова: право, праворозуміння, інтегративне праворозуміння, синтетичні та плюралістичні теорії права.

Наставная А. В. Интегративное правопонимание: попытка интеграции существующего или самостоятельное научное направление

В статье исследованы исторические аспекты формирования интегративного подхода к правопониманию, осуществлена периодизация этапов становления и формирования интегративного правопонимания. Акцентируется внимание на целесообразности использования термина «интегративное правопонимание». Осуществлен анализ основных положений, составляющих содержание интегративного правопонимания, выяснено его значение как научного достояния человечества. Выделено природу интегративного правопонимания как важного и самостоятельного направления анализа сущности права.

Ключевые слова: право, правопонимание, интегративное правопонимание, синтетические и плюралистические теории права.

Nastavna G. Integrative understanding of law: as an attempt to integrate existing or as an independent scientific direction

In this article the historical aspects of the formation of the integrative understanding of law are investigated; the periodization and the stages of development of the integrative understanding of law are made. Attention is focused on the advisability of using the term «integrative understanding of law». The analysis of the main positions that make up the content of the integrative understanding of law is conducted; its importance as a scientific heritage of humanity is clarified. The nature of the integrative understanding of law as an important and independent direction of the analysis of the essence of law is determined.

Key words: law, understanding of law, integrative understanding of law, synthetic and pluralistic theories of law.

УДК 340.137–044.277(4+477)

*Наталія Олександрівна Невмержицька,
аспірантка кафедри теорії держави і права
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова*

УНІФІКАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА ЯК ОДИН ІЗ КРИТЕРІЇВ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Актуальність досліджуваної проблеми обумовлена низкою факторів, які прямо та опосередковано стосуються оцінки стану врахування у законодавчій діяльності вітчизняної та зарубіжної наукової думки, наукового потенціалу держави й міжнародного теоретичного і практичного досвідів. Особливу увагу всієї наукової спільноти в галузі права привертають питання інтеграції України до Європейського Союзу (далі — ЄС) та приведення законодавства у відповідність до норм ЄС. Проблема вдосконалення вітчизняного законодавства з урахуванням політичних, економічних процесів, соціальних трансформацій суспільних відносин, а також процесів глобалізації, євроінтеграції та розвитку громадянського та інформаційного суспільства є найобговорюванішою серед науковців-правників. І одним зі способів вирішення цієї проблеми є уніфікація законодавства як один із критеріїв інтеграції України до ЄС.

Україна як член Ради Європи визначає пріоритет європейських державно-правових та соціально-культурних цінностей. Крім того, наша держава проголосила стратегічною метою вступ до ЄС та взяла на себе зобов'язання адаптувати національне законодавство до законодавства ЄС. Підписання Угоди про асоціацію з ЄС підтверджено визначенням із боку ЄС європейського вибору та європейських прагнень і свобод людини, верховенства права та інших ключових принципів ЄС [5, с. 8].

Нині спостерігається така тенденція, що вітчизняне законодавство багато в чому не встигає за динамікою розвитку суспільних відносин, інколи суперечить раніше прийнятим правовим актам. У результаті цього воно містить акти і норми, що формально не діють, у ньому трапляються прогалини і неузгодженості положень. Деякі законодавчі акти містять повтори, не досить ясні формулювання, терміни. Різноманіття нормативних актів, велика кількість юридичної інформації потребує визначеного порядку й організованості у системному розподілі правового матеріалу, зручності його використання на практиці [9, с. 19].

Дійсно, становлення України як правової, соціальної держави, подальший розвиток демократичних інститутів, інтеграція у світове та європейське співтовариство і пов'язана з цим активізація законотворчої діяльності висунули на перший план проблему ефективності законодавства: попри стрімке зростання загальної кількості законів, їх ефективність є доволі низькою. Чинне